

De verdeling van formele en informele arbeid

Mannen en vrouwen verrichten ongeveer evenveel produktieve arbeid. Van een gelijke verdeling van formele en informele arbeid is echter nog lang geen sprake.

Het grootste deel van het werk dat vrouwen leveren wordt op dit moment niet beschouwd als economisch productief en wordt derhalve niet gemeten. Volgens de officiële cijfers is 41% van de vrouwelijke wereldbevolking van vijftien jaar en ouder economisch actief. Geschat wordt dat als gevolg van onvolkomenheden in de registratie zo'n 10 tot 20% van de vrouwen niet wordt meegeteld als deel van de beroepsbevolking, hoewel zij wel economisch productief zijn. Indien wordt onderkend dat ook aan onbetaalde arbeid binnen het huishouden een economische waarde kan worden toegekend, blijkt dat de bijdrage van vrouwen aan de economische produktie die van mannen overtreft¹.

De huishoudelijke sector

Activiteiten binnen het huishouden hebben gevolgen voor de andere sectoren in de economie, te weten de overheids- of publieke sector en de marktsector. Anderzijds hebben activiteiten in de markt- en overheidssector gevolgen voor de beslissingen in de huishoudelijke sector. Tal van hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen kunnen de plaats en de functie van huishoudens in de economie beïnvloeden. Zo stellen

Hagenaars en Wunderink-Van Veen dat verplichte arbeidsduurverkorting kan leiden tot meer doe-het-zelfproductie als substituuut voor marktproductie of tot een circuit van nevenbaantjes en zwart werk. De verschuiving van arbeid uit de huishoudelijke sector naar de marktsector kan gepaard gaan met een grotere uitbesteding van huishoudelijk werk. De laatste jaren zijn diverse studies verschenen over specifieke vormen van produktieve activiteiten die buiten het formele arbeidscircuit plaatsvinden, onder andere over de omvang van het vrijwilligerswerk en de informele hulpverlening².

Registratie

Op instigatie van het Statistisch Comité van de Verenigde Naties wordt in internationaal verband momenteel gewerkt aan een revisie van de in 1968 opgestelde richtlijnen voor het samenstellen van de Nationale rekeningen. Ook vanuit het CBS wordt meegewerkt aan deze vernieuwing, waarbij onder andere wordt gedacht aan opname van een module over informele arbeid³. Daarnaast wordt op mondiaal niveau gepleit voor meer aandacht voor de bijdrage die vrouwen leveren aan de economische produktie in ruimere zin.

Een van de belangrijkste informatiebronnen voor het samenstellen van informatiesystemen over de totale economische produktie zijn tijdsbestedingsonderzoeken. Deze onderzoeken geven informatie over zowel formele als informele produktie. In 1987 en 1988 voerde het CBS tijdsbestedingsonderzoeken (TBO) uit gericht op het waarnemen van informele produktieve activiteiten. Op basis hiervan wordt in dit artikel een indicatie gegeven van de omvang van de formele en informele arbeid in Nederland⁴. Het accent ligt op de verdeling van de arbeidsvolumes tussen mannen en vrouwen.

Omvang produktieve arbeid

Het jaarvolume van formele en informele arbeid te zamen bedroeg in 1988 ruim 15,4 miljoen arbeidsjaren. Volgens de schattingen van het TBO 1988 bedroeg het jaarvolume informele arbeid bijna 9,2 miljoen arbeidsjaren (tabel 1). De omvang van de formele arbeid bedroeg 6,2 miljoen arbeidsjaren. Het informele arbeidsvolume is dus bijna 1,5 maal zo groot als het formele arbeidsvolume. Hierbij dient men zich te realise-

Tabel 1. Jaarvolume informele arbeid naar type activiteit en sociaal kader voor de bevolking van twaalf jaar en ouder, in duizenden arbeidsjaren, 1988

	Eigen huish.		Ander huish.		Organisatie		Totaal
	beloond	gratis	beloond	gratis	beloond	gratis	
Huishoudelijk werk	5.328	5	63	6	9		5.410
Doodschappen	1.385	0	19	1	4		1.410
Voor/met kinderen	563	15	24	0	2		604
Klassen en creatieve activiteiten	1.120	8	63		7		1.198
Verenigings- / vrijwilligerswerk		1	118	11	419		549
Totaal	8.396	29	287	18	440		9.170

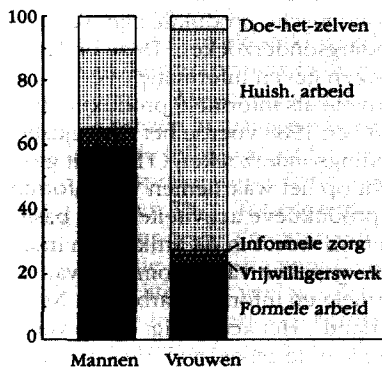
1. *The world's women 1970-1990. Trends and statistics*, Social Statistics and Indicators, series K, nr. 8, hfst. 6, Verenigde Naties, New York, 1991.

2. A.J.M. Hagenaars en S.R. Wunderink-Van Veen, *Soo gewonne, soo verteert. Economie van de huishoudelijke sector*, Stenfert Kroese Uitgevers, Leiden/Antwerpen, 1990; H.J. van Daal, *Vrijwilligerswerk en informele hulp in Nederland. Een inventarisatie van onbetaald werk buiten het eigen huishouden, in het bijzonder op het gebied van de hulpverlening*, NIMA-WO, Den Haag, 1990; en M.H. Kwekkeboom, *Het licht onder de korenmaat. Informele zorgverlening in Nederland*, VUGA Uitgeverij B.V., Den Haag, 1990.

3. Zie voor een overzicht van de voorgestelde wijzigingen A. Harrison, Major changes proposed for the revised SNA: an overview, *The Review of Income and Wealth*, series 36, nr. 4, 1990, blz. 335-353. Voor een beschrijving van de ideeën van het CBS zie A.M. Bloem, F. Bos, C.N. Gorter en S.J. Keuning, Vernieuwing van de Nationale rekeningen, *ESB*, 25 september 1991, blz. 957-962.

4. Een uitvoerige beschrijving van het onderzoek is te vinden in *De tijdsbesteding van de Nederlandse bevolking, Kerncijfers*, 1988, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 1991. Voor definities en een beschrijving van de gebruikte procedures zie CBS, *Omvang van informele arbeid in 1988. Jaarvolume-schattingen op basis van tijdsbestedingsgegevens, Sociaal-culturele berichten*, 1991-6, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 1991.

Figuur 1. Procentuele verdeling jaarvolume produktieve arbeid

ren dat informele arbeid in tegenstelling tot formele arbeid gedurende zeven dagen per week en 365 dagen per jaar wordt verricht.

De informele arbeid heeft voor ruim 90% betrekking op werk voor het eigen huishouden; de zogenaamde huishoudelijke productie. De rest wordt grotendeels gratis verricht voor een ander huishouden of voor een organisatie. Hiervan bestaat meer dan de helft uit vrijwilligerswerk. Slechts 0,5% van het totale informele arbeidsvolume wordt verricht tegen een geldelijke beloning of een beloning in natura. Het huishoudelijke werk beslaat bijna zestig procent van het totale informele arbeidsvolume, terwijl boodschappen doen en 'klussen' te zamen ruim een kwart van het aantal arbeidsjaren vergen. Uit deze cijfers blijkt dat het totale jaarvolume informele arbeid zoals geschat in het TBO, omvangrijk is en dat het voornamelijk

voor het eigen huishouden en/of gratis verrichte huishoudelijke werkzaamheden zijn. Van de onderscheiden vormen van informele arbeid voor derden blijkt dat alleen 'het verenigings/vrijwilligerswerk gratis verricht voor een organisatie' enige substantiële omvang heeft.

Ongelijke verdeling

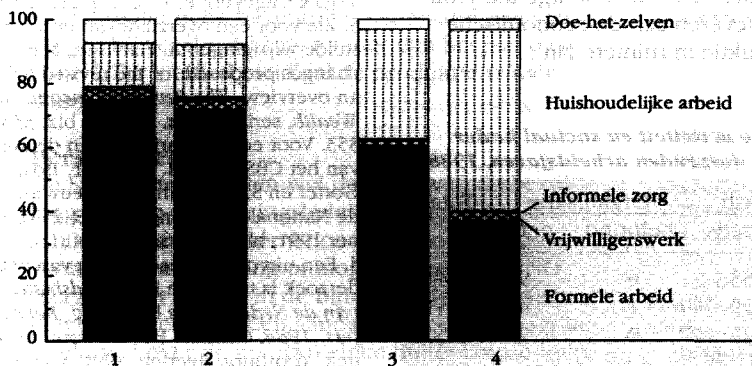
In absolute zin dragen mannen en vrouwen ongeveer in gelijke mate bij aan het totale volume produktieve arbeid. Het totale volume produktieve arbeid in 1988 bedraagt voor mannen bijna 7,5 miljoen arbeidsjaren, voor vrouwen bijna acht miljoen arbeidsjaren. Van een gelijke verdeling van de formele en informele arbeid tussen mannen en vrouwen is echter nog geen sprake: mannen nemen bijna 71% van alle formele arbeid voor hun rekening, vrouwen daarentegen 67% van alle informele arbeid. De procentuele verdeling tussen formele en informele arbeid verschilt dan ook aanzienlijk per geslacht: bij mannen maakt de formele arbeid 59% uit van de totale produktieve arbeid, bij vrouwen slechts 23% (figuur 1). Huishoudelijke arbeid (huishoudelijk werk, boodschappen doen en verzorgen van kinderen) komt voornamelijk ten laste van vrouwen. Doe-het-zelfen daarentegen is nog steeds een manentaak. Mannen verrichten tevens meer vrijwilligerswerk dan vrouwen. Zowel voor mannen als voor vrouwen blijkt dat de informele arbeid voornamelijk bestaat uit huishoudelijke arbeid. Huishoudelijke arbeid blijkt voor vrouwen 89% van hun tota-

le informele arbeid te zijn, terwijl dit bij mannen 60% is. Bij mannen komt doe-het-zelfen op de tweede plaats (26%). De informele hulp aan andere huishoudens is voor beide geslachten van beperkte omvang (3% voor mannen en 2% voor vrouwen).

Aanwezigheid kinderen

In tabel 2 zijn de gegevens van tabel 1 gerangschikt op basis van een indeling van Gershuny⁵. Daarbij wordt informele arbeid onderscheiden naar activiteiten met een maatschappelijke verdienste en huishoudelijke activiteiten. De tabel is beperkt tot de leeftijdscategorie 18 tot en met 64 jaar en is ingedeeld naar huishoudenssituatie en maatschappelijke participatie. Groepen die in absolute zin een grote bijdrage leveren aan het jaarvolume produktieve arbeid zijn 'mannen van 18 tot en met 64 jaar in meerpersoonshuishoudens met of zonder minderjarige kinderen en arbeid verrichtend'⁶ en 'vrouwen van 18 tot en met 64 jaar in meerpersoonshuishoudens met minderjarige kinderen en niet arbeid verrichtend'. Het jaarvolume produktieve arbeid voor deze groepen bedraagt respectievelijk 2,7, 2,4 en 2,1 miljoen arbeidsjaren (tabel 2). De procentuele verdeling tussen formele en informele arbeid verschilt aanzienlijk tussen mannen en vrouwen. Bij mannen maakt de formele arbeid 64% uit van de totale produktieve arbeid, bij vrouwen slechts 27%. Voor vrouwen van 18 tot en met 64 jaar in meerpersoonshuishoudens met minderjarige kinderen en werkend, maakt de formele arbeid 37% uit van het totale volume produktieve arbeid, bij mannen die tot de overeenkomstige groep behoren, bedraagt dit percentage bijna 72 (figuur 2). Zo blijkt tevens dat voor mannen van 18 tot en met 64 jaar die arbeid verrichten, het aandeel van de formele arbeid nauwelijks afhangt van de aanwezigheid van minderjarige kinderen in het huishouden (respectievelijk 72 en 75%). Bij vrouwen die behoren tot de overeenkomstige groepen, is het aandeel formele arbeid daarentegen duidelijk lager indien in het huishouden minderjarige kinderen aanwezig zijn (respectievelijk 37 en 60%). Het

Figuur 2. Procentuele verdeling jaarvolume produktieve arbeid naar geslacht, aanwezigheid van minderjarige kinderen en maatschappelijke participatie

1. Mannen, zonder minderjarige kinderen, arbeid verrichtend
2. Mannen, met minderjarige kinderen, arbeid verrichtend
3. Vrouwen, zonder minderjarige kinderen, arbeid verrichtend
4. Vrouwen, met minderjarige kinderen, arbeid verrichtend

5. J.I. Gershuny, *After industrial society: the emerging self service economy*, The Macmillan Press, London, 1978.

6. Als classificatiecriterium voor het verrichten van arbeid is een ondergrens gehanteerd van twintig uur betaald werk per week.

Tabel 2. Jaarvolumes formele en informele arbeid voor de bevolking van 18 tot en met 64 jaar naar geslacht, huishoudenssituatie en maatschappelijke participatie, in duizenden arbeidsjaren, 1988

	Formele arbeid			Informele arbeid			Totaal
	vrijwilligerswerk	maatsch. activiteiten		huish. activiteiten		totaal	
		informele hulp	doe-het-zelven	huish. arbeid	doe-het-zelven		
Mannen 18-64 jaar							
in meerpersoonshuishoudens met minderjarige kinderen							
arbeid verrichtend	1.925	85	19	437	221	761	2.686
niet arbeid verrichtend	32	17	3	94	42	156	188
in meerpersoonshuishoudens zonder minderjarige kinderen							
arbeid verrichtend	1.823	82	22	333	184	621	2.444
niet arbeid verrichtend	109	67	16	321	136	540	649
in éénpersoonshuishoudens							
arbeid verrichtend	384	23	8	116	22	169	553
niet arbeid verrichtend	13	16	6	97	18	137	149
Totaal mannen	4.285	289	74	1.398	622	2.383	6.668
Vrouwen 18-64 jaar							
in meerpersoonshuishoudens met minderjarige kinderen							
arbeid verrichtend	253	20	2	388	22	432	684
niet arbeid verrichtend	126	63	26	1.861	63	2.013	2.139
in meerpersoonshuishoudens zonder minderjarige kinderen							
arbeid verrichtend	1.005	28	9	572	52	661	1.666
niet arbeid verrichtend	131	53	32	1.201	80	1.366	1.496
in éénpersoonshuishoudens							
arbeid verrichtend	247	3	10	108	12	134	381
niet arbeid verrichtend	17	14	5	179	16	213	230
Totaal vrouwen	1.779	181	84	4.308	244	4.818	6.596
Totaal mannen en vrouwen	6.064	470	158	5.707	866	7.201	13.264

relatieve aandeel van 'vrijwilligerswerk' en 'doe-het-zelven' is met name groot voor mannen van 18 tot 64 jaar die niet arbeid verrichtend zijn in alle drie de onderscheiden huishoudenssituaties.

Arbeidsmarktparticipatie

Gedurende de laatste decennia is de participatie van vrouwen op de formele arbeidsmarkt gestegen. In 1971 bedroeg het aandeel van vrouwen onder de beroepsbevolking 26%, in 1988 was dat aandeel gestegen naar 38%. De opkomst van deeltijdarbeid wordt mede van invloed geacht op deze ontwikkeling. Van de vrouwen die deel uitmaken van de afhankelijke beroepsbevolking had in 1971 21% een deeltijdfunctie, in 1988 bedroeg dit percentage 31⁷. Het emancipatiebeleid van de overheid is echter gericht op zowel een gelijke verdeling van de betaalde als van de onbetaalde arbeid over mannen en vrouwen. De veranderende taakverdeling tussen mannen en vrouwen heeft een toegenomen arbeidsmarkt-

participatie van vrouwen tot gevolg gehad, maar de groei van de arbeidsdeelname van vrouwen voltrekt zich in een opmerkelijk hoger tempo dan de herverdeling van de onbetaalde arbeid⁸.

Slot

Uit het onderzoek *Culturele veranderingen in Nederland* bleek dat de meerderheid van de Nederlanders van mening is dat man en vrouw het betaald werk gelijkelijk onder elkaar moeten verdelen⁹. In 1987 is 59% van de bevolking het (sterk) met deze opvatting eens. Zo heeft de Nederlander ook een geëmancipeerde opinie over de verdeling van de verantwoordelijkheid voor het huishouden en de zorg voor de kinderen: 65% van de bevolking onderschrijft de stelling dat 'man en vrouw het huishoudelijk werk gelijkelijk onder elkaar moeten verdelen', 83% is het (sterk) met de opvatting eens dat 'het huishouden evengoed de verantwoordelijkheid van de man als van de vrouw is' en tot slot vindt 88% dat 'de kinderverzorging even-

goed de verantwoordelijkheid van de man als van de vrouw is'. Over het geheel genomen staan vrouwen iets positiever tegenover deze uitspraken dan mannen. De praktijk van alledag blijkt echter nog weinig overeenkomst te vertonen met de opvattingen ten aanzien van een gelijke rolverdeling tussen beide seksen.

J.J.M. Geurts

De auteur is als wetenschappelijk medewerkster verbonden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

7. *Enquête beroepsbevolking, 1988*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 1989, blz. 18-22. Onder de afhankelijke beroepsbevolking wordt verstaan de beroepsbevolking exclusief de zelfstandigen en meewerkende gezinsleden.

8. Onderzoek nodig naar waarde huishoudelijke arbeid, *Staatscourant*, 19 april 1990, blz. 7.

9. *Sociaal en cultureel rapport, 1988*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk, 1988, blz. 379.